



# להניח לילדים להיות ילדים: גנים אנתרופוסופיים בחינוך ולדורף

## ריקי צרפתי

“לקבל את הילד ביראה, להדריכו באהבה ולשחררו בחירות” (רודולף שטיינר)

אחת השאלות שאני נשאלת (ואני מודה שאני גם שואלת) היא: “איך הגעת לחינוך האנתרופוסופי?” התשובה תמיד מעניינת וקשורה בביוגרפיה מרתקת.

כשלמדתי בגן הילדים אמרתי תמיד שאהיה גננת כשאהיה גדולה. הימים חלפו ושכחתי את אשר אמרתי בילדותי, סיימתי את שירותי הצבאי ובחרתי לעסוק בצילום. הייתי צלמת עיתונות, הוקסמתי מהתחום ופניתי ללימודים בירושלים. בחרתי להתמחות במקצועות הטלוויזיה ומצאתי את עצמי עובדת 12 שנים בעולם הזוהר. השתתפתי בהפקות מוקפדות, הכרתי כוכבים מהארץ ומחו“ל, שוטטתי ברחבי הארץ בניידת שידור חדשותית ונכחתי בכל אירוע תקשורתי כדי לצלמו.

הייתי שיכורה מכל אלה, ובבוקר אחד תהיתי: לאן מועדות פניי? היכן אני? מי אני? כפי שהבטיחו לי, כשנשאלת

השאלה הנכונה מיד מגיעה גם התשובה. בשיחה סתמית בין שידור מהדורת חדשות אחת לאחרת שמעתי על קיומו של מסלול לימודים בחינוך אי שם בירושלים, שכל מי שלומד שם נהנה מכל רגע. בירור שערכתי הבהיר לי שמדובר בחינוך ולדורף. לא ידעתי על כך דבר, קראתי ספר בסיסי בנושא וניגשתי לריאיון במכללת דוד ילין בירושלים במסלול ללימודי חינוך אנתרופוסופי. התקבלתי והתחלתי ללמוד, ואכן זו הייתה המתנה של חיי. שלוש שנות הלימודים היו בעבורי חוויה מתקנת למסלול החינוך הקונוונציונלי של ילדותי. חוויתי שוב כאדם מבוגר את שנות הגן ובית הספר. אנסה לספר לכם על החוויה ולשתף אתכם במסלול שעברתי בו ועדיין אני עוברת בו מדי יום ביומו בגן שלי.

נפתח בהיסטוריה: בשנת 1919, אחרי מלחמת העולם הראשונה, לא היה מענה חינוכי מסודר לרבים מן הילדים מאחר שבתי הספר הופצצו במהלך הקרבות. בעיר שטוטגארט שבגרמניה, בתושייה רבה, החליט אמיל מולט, שהיה הבעלים של בית חרושת ליצור סיגריות בשם "ולדורף אסטוריה", לפתוח בית ספר לילדי הפועלים במפעל. הוא פנה לרודולף שטיינר שהיה הוגה דעות מוכר, ובקש ממנו לפתח את בית הספר ברוח רעיונותיו.

רודולף שטיינר (1861-1925) היה הוגה דעות ופילוסוף, מייסדה של האנתרופוסופיה (בתרגום מילולי: חכמת האדם). הוא תרם רבות בתחומים שונים כמו חקלאות, רפואה, אמנויות, חברה וכלכלה, אדריכלות ועוד. בתחום החינוך התבסס שטיינר על החינוך ההומניסטי והושפע מהוגים אחדים, למשל פיאז'ה, פסטלוצ'י, אריקסון, קולברג, גתה, אריסטו, הגל, ניטשה ועוד.



חינוך ולדורף מעמיד במרכז תפיסתו החינוכית את הפסיכולוגיה ההתפתחותית של רודולף שטיינר, הרואה את הילד קודם כול כישות מתפתחת. הילדות נתפסת כפרק זמן משמעותי ובעל ערך כשלעצמו. הילד אינו "מבוגר קטן" והילדות אינה תקופת מעבר, אלא תקופה של הבשלה, של צמיחה פנימית ושל התפתחות הדרגתית של כשרים, של איכויות ושל הבנות.

חינוך ולדורף אינו שואל מה ללמד את הילדים בתחום ידע זה או אחר אלא איך ללמדם בהתאם להתפתחותם בגיל מסוים. בדרך זו מתייחסים אל הרובד הנפשי של הילד והן אל הרובד הפיזי. תכניות הלימודים, מתודות ההוראה, חומרי הלימוד, האווירה בבית הספר, סביבת הלמידה - כל אלה מכוונים לשלב ההתפתחותי הספציפי של הילדים. זוהי נקודת המוצא והבסיס להבנת כל ילד ולטיפוחו.

גן העדן הקטן שלי, גן "שיקמה" ביישוב לפיד שליך מודיעין, הוא אחד מתוך תשעים גנים אנתרופוסופיים. הגן נתון לפיקוח משרד החינוך ולפיקוח הרשות המקומית.<sup>1</sup> בגן מכוונים לשלב ההתפתחות הראשון הכולל את

1 מפקחת הגן היא תמי רוזנבאום; מנהלת מחלקת גני הילדים במועצה האזורית חבל מודיעין היא אתי וייס.

השנים מהלידה עד גיל שבע (על פי שטיינר, בכל שבע שנים עובר האדם לשלב הבא בהתפתחותו). ההתכוונות בשנים אלה היא אל הגוף הפיזי של הילד. הילד לומד להכיר את גופו ואת העולם ולומד לפעול בתוך "כלי הרכב" שקיבל. הגוף מכוון לגדילה וצמיחה, וכדי לספק את צרכיו אנו נעזרים בכוחות הלמידה המשמעותיים ביותר בגיל זה, שהם החיקוי והחושים. דרך הגוף והחושים נעבוד עם הילד על כל דבר אפשרי; למשל, יהיו בגן ריחות של בישול ואפייה והילד יהיה שותף פעיל בכל התהליך. אנו אופים לחמניות בכל יום ראשון בבוקר: מביאים את כל חומרי היסוד אל שולחן האפייה (וכך עוסקים גם במתמטיקה, דהיינו במושגים כמותיים בחיי היום-יום), בוחשים, לשים, מתפיחים, אופים ואוכלים. בסוף התהליך הילד מריח את ריח הלחמניות וגם אוכל מהן. בהזדמנות זו נזכיר שגידלנו במו ידנו חלק מהחיטה האורגנית, קצרנו אותה, מוללנו, דשנו את הגרעינים, ניפינו את הקמח וכעת אנו אופים. מחלקי הגרעין שלא נטחנו עד דק נבשל בורגול, ומובן שחלק מגרגרי החיטה הזהובים ישמשו לזריעה מחודשת, ועד אז יישמרו בקופסת האוצר של הזרעים. בתהליך שכללנו את יכולות המוטוריקה הגסה שלנו באמצעות ליטת גוש של ארבעה קילוגרם בצק וגם את המוטוריקה העדינה בזכות היכולת להכין לחמנייה עגולה מדויקת. נוסף לכל אלו למדנו בדרך מוחשית וחוייתית את תהליך הצמיחה כולו, מזרע לזרע.

בשנים האחרונות התברר לי שחלק ממשמעות החינוך בגן האנתרופוסופי קשור בתזונה. אנו משתדלים להשתמש במרכיבים אורגניים ובריאים, אך אין זה העיקר. הבנתי שכל נושא האכילה תופס מקום מרכזי בחיי הילדים.<sup>2</sup> כיום הילדים מתקשים לאכול ליד שולחן ומתקשים לאכול אוכל מבושל וארוחה המכילה כמה מרכיבים. הרגלי האכילה שלהם לקויים ומגוון המזונות מצומצם. הבנתי שהאחריות שלנו לגדילתו הפיזית של הילד מחייבת אותנו גם ללמדו לאכול. הורים רבים היו ספקנים בתחילת השנה והזהירו אותנו שילדם לא יאכל דבר, בוודאי לא אורז מלא, בורגול, קינואה או מרקים למיניהם. ההתכוונות שלנו כוללת את שיתוף הילדים בהכנת האוכל ובעריכת השולחנות בדרך אסתטית ומזמינה (תמיד יהיה אגרטל פרחים ומפית), ולכן חוויית האכילה שבה גם אנשי הצוות יושבים עם הילדים ואוכלים - הכול מאפשר לילד לאכול בדרך טבעית וספונטנית ומזמן חוויית אכילה טובה. כמובן, "גייסנו" לעזרתנו גם את החושם האפשריים לטובת העניין: חוש המישוש, חוש הריח, חוש הראייה וחוש הטעם - ואת הכול עוטפות הסקרנות והפליאה (מה יצא? איך יצא? טעים?).

אנו מחנכים גם להכרת תודה ומלמדים לא לקבל דברים כמובנים מאליהם. הכרת התודה מסבה אושר גם לאומר וגם למקבל. לדוגמה, לפני הארוחה אנחנו שרים:

את הידיים נשלב,

ונאמר תודה בלב,

לאדמה שאת הכול באהבה מגדלת, לשמש שאת האור נותנת,

לגשם שמשקה ומרווה,

לאלוהים, שאת הכול מחדש, כל יום בורא.

בתיאבון, ארוחה מבורכת.

ובסוף הארוחה:

תודה רבה, על הארוחה

ולמי שטרח והכין אותה.

חומרי המשחק בגן עשויים ברובם ממרקמים של חומרים שונים כמו עץ, בדי כותנה ומשי, פלסטלינה טבעית, שעוות דבורים, צבעים טבעיים, מתכות שונות, זכוכית ועוד. הקו המנחה הוא, שהילד בשנים אלה לומד "לטעום" את העולם ולכן אנו משתדלים לספק לו את הסביבה הטבעית האוטנטית, מפגש עם החומר האמיתי במקורו. העולם התעשייתי כובש אותנו ומסמא מעט את עינינו. הבובות בגן נעשו בעבודת יד מחומרים טבעיים, כך גם החיות עשויות לבד, והקוביות וכלי הרכב עשויים עץ. לבובות יש פנים אך חסרה בהם הבעה מדויקת כדי לאפשר לילד לייחס לבובה כל הלך רוח שרצה. כך גם הגישה במשחק: המרחב של המשחק הסוציו-דרמטי מאפשר יצירה אין-סופית שבה הילדים יכולים לעבוד ולשחק בכל דבר. למשל, ילד הרוצה לפתוח מכבסה לוקח פרגוד (מסגרת עץ בעלת שתי כנפיים או שלוש), מניח בדים, יוצר גג, מביא פנימה כיסא, מתקין חלון, מכניס כמה בדים וסלסלת כסף (צדפים) ומתחיל במשחק שהשמים הם הגבול בו. נפתח גם בית קפה, מספרה, תאטרון, מרפאה

2 הערת העורכת: עוד מידע על אכילה רגשית תוכלו למצוא בכתבה "להזין את הגוף לשמח את הנפש" בגיליון זה מאת הדיאטנית הקלינית אילה אורי.

ועוד. פרט לפינת המשפחה (שגם היא מחליפה זהויות), הילדים נהנים מחופש להמציא כל דבר מכל דבר.

חייהן של הבובות "האמיתיות" ארוכים יותר מחייהן של בובות העשויות מחומרים סינתטיים משום שאנו מטפלים בהן ברגש: כל בובה שנפצת נשלחת ל"בית החולים". יש לנו סלסלת תיקונים לכל פריט, ודרך התיקונים והטיפול "בחיה שנפצעה" או במכוננית שאחד מצמיגיה אבד אנו מקנים כבוד לחפצים, הערכה שמישהו עמל ותפר את הבובה הזו או התקין את החפץ הזה. הילדים לומדים שידיים טובות יכולות לתקן כל דבר, ואין סיבה לזרוק את הישן ולקנות חדש כאן ועכשיו. אנו משרישים בהם את חשיבות הקיימות בדרך מעשית ולא מאולצת.

אנו משתדלים לעבוד עם הילדים ולשתף אותם בכל דבר, וחדוות העשייה והשמחה הן נר לרגלנו. כשהילדים יודעים שהיום הם תורנים, הם שמחים עד אין קץ. אחת האימהות סיפרה לי שילדתה שנאה להיות תורנית עד כה, אך אמרה לה שבגן הזה התורנות היא "הדבר הכי כיפי, כי פה מנקים שירותים!". הילדים פוגשים את החיים, הם מדיחים כלים, מטאטאים, גורפים מים ושוטפים את הרצפה (גם בימי החורף הקרים, ולמרות זאת הם נשארים בריאים) וגם מנקים את השירותים. אנחנו מקפידים להשתמש בחומרים אקולוגיים שאינם מזיקים. בבתים רבים הניקיון לא נעשה בידי ההורים, הדחת הכלים גם היא נעלמת בהדרגה מהעולם, הכבסים שכחו מהו מגע ידיים וילדים אין מושג שאפשר גם אחרת. הם חפצים בעבודה, שמחים ומבקשים עוד ועוד. מובן שכל זה נעשה אתנו, המבוגרים, והילדים פועלים מתוך חיקוי ועשייה אמיתית. הפעילות הזו גם מטפחת את הכישורים המוטוריים לסוגיהם מתוך צורך אמיתי, את האחריות שלנו לעצמנו ואת העיקרון החשוב בקיימות, שלפיו "אין מי שיתקן או ינקה אחרינו".



לקראת חג או עונה כל הגן "מתלבש" בהתאם, וגם כאן הכול דרך העשייה, דרך הריחות והחושים. למשל, לקראת חנוכה קטפנו הלקטי כותנה, סרקנו אותם והפרדנו את הזרעים כחודש לפני החג. לאחר הסירוק גלגלנו את הכותנה ושזרנו אותה. קיבלנו חוט ארוך והכנו פתילים. כשהיו די פתילים, ביקשנו מהכוררת גושי דונג טבעיים, המסנו אותם וטבלנו בהם את הפתילים. בתהליך מענג זה הרחנו את ריח הדונג (וגם אירחנו כמה דבורים שהגיעו בעקבות הריח), יצרנו נרות יפהיים לחנוכיות והם ישמשו אותנו גם לאורך השנה בהדלקת הנרות בקבלת השבת. את זרעי הכותנה שנותרו אחרי הפרדת הסיבים שמרנו לזריעה לאביב. גם כאן למדנו בדרך מעשית את מחזור החיים של הצמח, מזרע לזרע. את השמן לחנוכייה הנוספת הפקנו כבר בחג הסוכות כשמסקנו את הזיתים עם הילדים.

למעשה, כל דבר שאנחנו עושים בגן הוא בעל משמעות רגשית, קוגניטיבית ותוכנית, מה שנותן כוח לחיים, ביטחון, אמון ביכולות, ביטחון עצמי ושמחה רבה.

בכל עשייה בגן נארגים תכנים אורייניים, מתמטיקה ומדעים. כל התכנים מעוגנים בתכניות הלימודים לגן ובהם תכניות הלימודים במתמטיקה, מדע וטכנולוגיה; אני עובדת על פיהן ושותפה פעילה במפגשי הגננות והפיקוח. כל הפעילות הזו נעשית בטבעיות וכביכול בספונטניות, אך עם זאת הכול מתוכנן בקפידה ומאפשר אירועים מזדמנים. כשאנו מבשלים או אופים, תמיד נעסוק במתמטיקה ובתהליכים מדעיים הקשורים בכך, אם בפעולת השמרים, בהתססת החלב ליוגורט, בחיתוך הירקות לצורות הנדסיות, בספירת הצלחות וחלוקתן לקבוצות שונות על פי מספר הילדים, בהתאמות חד-חד ערכיות בכל הזדמנות. אנו מלווים את הפעילות בשירה ובסיפור, תוך דגש על מיומנויות שפה ועל הרחבת אוצר המילים. אנו עוסקים גם בתאטרון, הכולל המחזת סיפורים ותאטרוני בובות. בחצר אנו עורכים בדיקות קרקע עם הילדים כדי לבחור את האדמה הטובה ביותר לצמחים. כשאנו שותלים צמחים באדנית החדשה, אנו לומדים מושגים כמו חלחול, קשיות ועוד. קן הנמלים עשוי לשמש דוגמה לאירוע מזדמן תוך עבודה לפי תכנית: גילינו את קן הנמלים וחוקיו בזכות ניסיון להטמין צינור טפטפת באדמה בעת הכנת הגינה. עקבנו אחריהן, אימצנו אותן, יצרנו שבילי טשטוש, גילינו סוגי מזון האהובים עליהן והשארנו להן מתנות (שאריות של הארוחות שלנו). כך טיפחנו גם את הדאגה לכל יצור חי ואת ההבנה שלכל יצור חי יש זכות לחיות אם אינו פוגע בחיינו. גם את המדען (קומפוסטר) שלנו אנחנו "מאכילים" ובודקים אם חם לו מדי, אם הוא צמא וזקוק ללחות, מי גר בו וכו'. דרך הפליאה והתמימות אפשר להגיע לכל המחוזות ולייצר למידה משמעותית.

למרות העולם הטכנולוגי, ערוצי הטלוויזיה ומשחקי המחשב, הילדים בגיל הרך עדיין אינם "מתוכנתים וסגורים", הכול עדיין פתוח, הכול חי ונושם, ובאמת כדי שהמדען (קומפוסטר) ייצר לנו דְשֹׁנָת (קומפוסט), צריך "להאכיל" אותו. הציפורים מגיעות אלינו ומנעימות מזמורים כי אנחנו משאירים להן פירורי לחם שנשרו מהלחמניות של הבוקר. אנו משתדלים לא לשכוח





שהילדים הם ילדים ויש לשמור על הטוהר שלהם ועל תמימותם הכובשת שעוד מעט תיעלם, להגן עליהם מפני העולם שרוצה להפוך אותם מיד למבוגרים קטנים היודעים להשיג יעדים, לשרוד ולהתקדם בכל מחיר. עלינו להניח לילדים להיות ילדים: הם - וגם אנו - זכאים למתנה הזו שנקראת ילדות.

העבודה עם ההורים בגן היא חלק בלתי נפרד מהעבודה עם הילדים ואולי אף רבה יותר וחשובה לא פחות, כפי שכל גננת תעיד. בגני ולדורף ההורים שותפים בעשייה, מתגייסים לימי עבודה משותפים לקראת פתיחת הגן בקיץ, לימי עבודה משותפים לשיפור החצר ועוד. הקשר בין צוות הגן לבין ההורים הוא קשר טוב ורציף. כשטובת הילד עומדת מעל לכול, ברור שהילד במרכז. כשם שלהורים חשובה טובתו, כך גם לנו. ההורים בגן בחרו בדרך הזו ולכן נקודת הזינוק שלנו גבוהה מאוד וכך גם שיתוף הפעולה. אנו משתדלים ליצור גשר בין הבית לגן, מנסים ללמד את ההורים את השפה המקובלת אצלנו, לשמור גם עליהם מהעולם המכתיב קצב מהיר, לעתים יותר מכפי שאפשר, עולם שמקשה ואף מנטרל את היכולת שלנו כהורים לעצור לרגע ולבדוק מה נכון, לשאול את השאלה הנכונה ולבחור את הדבר הנכון בעבור ילדנו.

מטרת העל בחינוך האנתרופוסופי היא לתת לילד את הכלים ואת ה"מזון" הפיזי והנפשי המתאים לו בכל גיל, בדרך שתאפשר לו להתחזק ולגדול על פי הקצב הפנימי שלו. בסוף התהליך (כולל ביה"ס) יוכל הילד להיות לבוגר בעל אישיות חופשייה וחושבת של אדם עצמאי ובן חורין, היכול להבין את חייו ולנהלם בדרך מודעת, בלי כבלים לכוחות חיצוניים.

ממחנכת ניתנת לי הזכות ללמוד ולהתחנך בזכות הילדים מדי יום ביומו. העבודה עם הילדים שומרת על כוחותיי ומטפחת את אהבתי הבלתי נדלית כלפיהם. ככל שחולף הזמן אני מבינה מדוע בחרתי בילדותי להיות גננת (וכגננת אני מתחברת אל הילדה שבי), בחירה שנעשתה מתוך עיניים תמימות, מכוחות של טוהר הילדות. כעת אני לומדת כמבוגרת להגיע אל הילדים ואל נפשותיהם הרכות בדרך שהם מתווים לי. בילדותי הבחירה הייתה ברורה מאוד וטבעית בעיניי, עתה אני לומדת את ה"איך".

ריקי צרפתי, מנהלת גן אנתרופוסופי "שקמה", לפיד [riki.tsa@gmail.com](mailto:riki.tsa@gmail.com)

#### לקריאה נוספת:

<http://antro.co.il>

אנתרופוסופיה באזור מודיעין, אתר גנאחר: חינוך ולדורף באזור מודיעין, <http://www.antro.org.il>

אדם עולם: מגזין לאמנות החינוך והתחדשות חברתית. קריית טבעון: אדם עולם.

גולדשמיט, ג' (2008). **עולמה של הילדות**. הרדוף: הרדוף.

גרשוני, א' (2006). **ילדות בריאה**. הרדוף: הרדוף.

שטיינר, ר' (2002). **הלכה ומעשה בחינוך ולדורף**. ירושלים: תלתן.

שטיינר, ר' (1978). **חינוך הילד לאור מדע הרוח**. תל-אביב: מיכאל.